

Internationale migratie

Convergentie en gevolgen

Welvaartsverschillen in de wereldeconomie blijven economen en beleidsmakers boeien en verontrusten. Uiteenlopende groeipercentages leiden tot inkomensongelijkheid in de wereld. Vooral achterblijvende ontwikkeling in Afrika baart menigeen zorg. Inkomensongelijkheid zet aan tot migratiestromen. De bedragen die gemoeid zijn met geldovermakingen van migranten naar hun land van herkomst, nemen toe. De grote vraag is of die ontwikkeling van migratiestromen van arme naar rijke landen werkelijk gunstig is. Met andere woorden, brengt internationale migratie economische convergentie dichterbij?

Convergentie

Het debat over convergentie is bezaaid met voetangels en iedere deelnemer lijkt zijn eigen definitie van convergentie te hanteren. Om ons betoog helder te houden, zetten we kort uiteen welke theorieën de ronde doen en in welke mate ze realistisch zijn. In de loop der tijd hebben *drie typen convergentietheorieën* de ronde gedaan.¹ Het huidige debat kent zijn oorsprong bij het idee van *absolute convergentie*: het inkomen per hoofd van de bevolking van landen convergeert op de lange termijn onafhankelijk van de beginsituatie. Aangezien het lange-termijngroeiproces van een land afhankelijk is van een aantal *structurele karakteristieken* (zoals stand van technologie, demografie, overheidsbeleid, tijdsvoorkeur, enz.), vereist deze convergentiehypothese dat er ook een convergentie van al die structurele karakteristieken tussen landen moet optreden. Het zal geen bevreemding wekken dat deze hypothese geen realistische beschrijving is van hoe de wereldeconomie de afgelopen eeuwen heeft gewerkt.

De hypothese van *conditionele convergentie* lijkt op meer empirische ondersteuning te kunnen rekenen. Deze hypothese stelt dat het inkomen per hoofd van de bevolking van landen die *identiek zijn in structurele karakteristieken*, op de lange termijn convergeert *onafhankelijk* van de beginsituatie. Voor bepaalde groepen van landen of staten, zoals de Verenigde Staten, de Europese Unie of de groep van OESO-landen, kan men met enig recht zeggen dat deze theorie werkt. Binnen dit model is het goed verklaarbaar waarom landen met een laag (begin)niveau van inkomen per hoofd van de bevolking een hogere

economische groei vertonen dan een vergelijkbaar land met een hoog inkomensniveau. Op korte termijn kunnen deze landen door verstoringen of schokken van elkaar verschillen, maar op lange termijn tenderen ze allemaal naar hetzelfde groeicijfer.

Voor de groep van OESO-landen lijkt dit bijvoorbeeld een plausibele beschrijving. Schattingen van de snelheid waarmee de groei binnen de OESO convergeert, komen uit op ongeveer 2% per jaar.² Dat is een positief teken, maar het kenmerkt de traagheid waarmee dit soort processen verloopt. Wie echter de inkomensverschillen in de wereld wil verklaren, zal toch meer ruimte moeten laten voor de mogelijkheid van *divergentie*. Een verfijning is noodzakelijk, omdat landen nu eenmaal niet allemaal dezelfde structurele kenmerken vertonen.

De laatste convergentiehypothese die aan die eis tegemoet komt, staat bekend als *clubconvergentie*: de inkomens per hoofd van de bevolking van landen die identiek zijn in structurele karakteristieken (technologie, demografie, overheidsbeleid, tijdsvoorkeur, enz.) groeien op de lange termijn naar elkaar toe, gegeven dat hun *beginsituatie ook min of meer dezelfde is*. Binnen deze these is het zeer goed denkbaar dat er diverse 'clubs' van landen zijn *waarbinnen* convergentie optreedt, maar wanneer men naar de verhoudingen tussen clubs kijkt, is er een gerede mogelijkheid dat ze op de lange termijn van elkaar verschillen. Bij de *clubconvergentie* zijn er dus meerdere evenwichten denkbaar waarbij landen langdurig in een armoedeval gevangen kunnen blijven. Het toetsen van deze these is geen sinecure, aangezien vergelijkbare inkomensgegevens over een reeks van jaren niet beschikbaar zijn; de laatste tijd komen er echter steeds meer studies die laten zien dat *binnen* landengroepen de inkomensongelijkheid is gedaald, maar dat de ongelijkheid *tussen* landengroepen alleen maar is toegenomen, terwijl in het gunstigste geval de ongelijkheid zich stabiliseert.³ De beschouwing van twee eeuwen inkomensontwikkeling in de wereld stemt niet vrolijk en men is geneigd het gedicht van Rudyard Kipling te parafaseren en te concluderen dat: 'Oh, South is South, and North is North, and never the twain shall meet.' Vormt migratie dan wellicht de ontbrekende schakel om beide werelden te verenigen?

Biedt internationale migratie uitkomst?

Economische convergentie is een langzaam proces. Het perspectief van langdurig uiteenlopende inkomensontwikkelingen brengt een migratieproces op gang. Dat was in de 19de eeuw al zo, toen vooral Ieren en Duitsers hun geluk beproefden in Amerika, maar in het heden is dat nog steeds het geval, waarbij Afrikanen, Mexicanen, Aziaten en Oost-Europeanen hun heil zoeken in West-Europa of de Verenigde Staten. Toch blijft dat voornemen vaker bij een wens dan een werkelijk uitgevoerde reis. Als we de herkomst en bestemming van 200 miljoen migranten over de hele wereld in ogenschouw nemen, dan blijkt dat de meeste migranten dichtbij huis blijven.⁴ Het idee dat er migranten kriskras over de aardbol bewegen, is een fictie, en daarmee is het ook een fictie (tot nog toe) dat alle arme migranten uit het zuiden naar het rijke noorden vertrekken. De enige uitzondering op de regel vormen in zekere zin de Mexicanen, die legaal dan wel illegaal *en masse* de Verenigde Staten betreden.

De economische analyse van de *gevolgen* van internationale migratie is geen eenvoudige zaak, omdat de winnaars en verliezers van migratie zich niet beperken tot de migranten. Bij migratie kan men drie partijen onderscheiden die de effecten van migratie ondervinden: vanzelfsprekend de migranten zelf, maar daarnaast de (overige) bewoners in het land van herkomst en in het land van bestemming. Om migratie op juiste waarde te schatten, zal men alle drie de partijen in de beschouwing moeten betrekken. Figuur 1 biedt een schematische indeling van situaties die afhankelijk van wie vertrekt en hoeveel er vertrekken de welvaarts-groei en -verdeling in de wereld bepalen.

In kwadrant I staan de spreekwoordelijke *win-win*-situaties, waar politici graag naar verwijzen wanneer

zij hun beleid verdedigen. Migratie biedt voor zowel het land van bestemming als dat van herkomst winst wanneer de situaties op de arbeidsmarkt of de kapitaalmarkt elkaars spiegelbeeld vormen. Dus wanneer er zich in het ene land een overspannen arbeidsmarkt voordoet en in het andere land grote werkloosheid, dan is er een wederzijds voordelige ruil denkbaar. Hetzelfde geldt voor een land waar te veel en een ander land waar te weinig wordt geïnvesteerd.⁵ De moeilijkheid met deze situatie is dat de condities zich zelden zo mooi voordoen als in theorie.

De drie andere kwadranten vormen een realistische beschrijving van hoe migratie de welvaart beïnvloedt. Het geval van een *brain drain*⁶ zal duidelijk zijn: wanneer een land zijn beste talenten verliest of talenten die moeilijk vervangbaar zijn, dan lijdt het land van herkomst verlies en mogelijk wint het land van bestemming. Met betrekking tot de convergentie van inkomens heeft een dergelijke migratie een negatief effect, omdat zij divergentie oproept in plaats van convergentie.⁷ Het verlies als gevolg van een *brain drain* is voor menig land te dragen, zolang de uitstroom maar normale proporties heeft. Indien de *brain drain* echter een grootschalige uittocht van schaars talent vertegenwoordigt, is het welvaartsverlies substantieel.⁸

Aan de komst van getalenteerde mensen zijn vaker positieve externe effecten verbonden. Die situatie wordt omgekeerd in geval er sprake is van negatieve (zelf)selectie: in dat geval zijn het juist de laagopgeleiden of de mensen met weinig talenten die vertrekken. Voor het land van herkomst vormen zij géén verlies of zijn zij eenvoudig vervangbaar; voor het land van bestemming is hun komst een verliespost, omdat zij vaak concurreren met de lokale laagopgeleide werknemers, die hun loon zien dalen. Het is dan ook niet voor niets dat immigranten op weinig

Figuur 1: Taxonomie van situaties van winst en verlies verbonden aan internationale migratie

		Land van herkomst	
		Welvaartswinst	Welvaartsverlies
Land van bestemming	Welvaarts winst	I Tegengestelde uitgangssituaties op arbeids- of kapitaalmarkt	II <i>Brain drain</i> of positieve zelfselectie
	Welvaarts verlies	III Verdringing en negatieve zelfselectie	IV <i>Mismatch</i>

sympathie kunnen rekenen bij werknemers aan de onderkant van de markt.⁹

Tot slot is er nog het laatste geval, de *mismatch* (kwadrant IV), waarin niemand profiteert. Bij de voorgaande situaties waren in ieder geval migranten verzekerd van inkomensverbetering, bij een *mismatch* of negatieve combinatie is zelfs die zekerheid weg. Een belangrijke oorzaak hiervan is *beperkte informatie*. Hoogopgeleide migranten die wegtrekken in de hoop of verwachting dat hun opleiding of vaardigheden ook voor 'hoog' worden aangezien in het land van bestemming, komen soms bedrogen uit. Die situatie is thans vaak van toepassing, maar zij deed zich – wellicht in versterkte vorm – in het verleden voor, toen mensen naar de Verenigde Staten of Australië vertrokken en, daar eenmaal aangekomen, beseften dat hun opleiding niet voldeed aan de lokale eisen. Een bijkomend gevolg van een situatie van beperkte informatie is dat migranten zich niet goed rekenschap geven van de vraag naar welk land ze het beste toe kunnen, en in plaats daarvan geneigd zijn kuddegedrag te ontwikkelen, dat nog eens versterkt wordt door sociale netwerken.

Maar bieden geldovermakingen dan geen uitkomst?

De kans dat beide zijden – bestemmings – en herkomstland – winst boeken bij internationale migratie is uitzonderlijk. Maar in traditionele analyses worden de geldovermakingen van migranten naar familieleden of gemeenschappen in het land van herkomst veelal verwaarloosd. Het ligt voor de hand dat wanneer het aantal migranten groeit, de omvang van geldovermakingen eveneens in omvang toeneemt. In 2005 bedroegen de geldoverdrachten van migranten 232 miljard dollar, waarvan 167 miljard dollar richting ontwikkelingslanden ging. Daarmee gaan deze overdrachten de omvang van de officiële ontwikkelingshulp te boven.

Het menselijk kapitaal van migranten mag dan niet altijd de convergentie gunstig beïnvloeden, een open vraag is of het financiële kapitaal dat zij overmaken, een bijdrage levert en aldus het verlies aan menselijk kapitaal kan overtreffen. De bewijsvoering dat geldovermakingen een positieve bijdrage leveren aan de groei van ontwikkelingslanden, is niet overtuigend. Het feit dat geldovermakingen omvangrijk zijn, is namelijk geen voldoende bewijs dat die gelden ook productief worden aangewend. De laatste paar jaren is er veel macro-economisch onderzoek¹⁰ naar de effecten van geldovermakingen verricht en de algemene conclusie is dat geldovermakingen de armoede in landen

van herkomst beduidend verminderen. Deze bevinding geeft aan dat geldovermakingen als het ware een soort verzekering bieden voor slechte tijden.

Een andere opvallende uitkomst is echter dat geldovermakingen géén positieve groei-effecten sorteren. Op basis van gegevens van 113 landen bleek dat geldovermakingen vooral een compenserende rol vervullen en dat deze gelden vooral niet op een lijn moeten worden geplaatst met ontwikkelingsgelden of buitenlandse investeringen.¹¹ De macro-cijfers zijn slechts indicatief en ze zullen in veel gevallen ook niet de precieze omvang van de overdrachten tussen migrant en thuisland weergeven. Op microniveau zouden veel van de mechanismen duidelijker moeten blijken. Geldovermakingen zijn ófwel geboren uit eigenbelang of uit altruïsme. Binnen het model van *eigenbelang* vormt migratie een methode om ontbrekende verzekerings- of kredietmarkten in het leven te roepen. Een huishouden financiert het vertrek van een talentvol familielid en wanneer de persoon eenmaal is aangekomen in het land van bestemming, kan de familie de vruchten van de 'investering' incasseren door steeds terugkerende geldovermakingen. Binnen het *altruïstische* model fungeert de migrant als een verzekering die in slechte tijden het gezinsinkomen aanvult. De geldovermakingen worden door de achtergebleven leden van het huishouden of vrienden van de migrant grofweg besteed aan twee doelen: dagelijkse consumptiebehoeften of investeringen.

De praktijk leert dat het productief aanwenden van overdrachten in geringe mate plaatsvindt. Onderzoek door het NIDI¹² onder ruim twintigduizend huishoudens in Senegal, Marokko, Turkije, Ghana en Egypte wees uit dat ruim éénderde en bijna een kwart in de afgelopen maanden *geld*, respectievelijk *goederen* had ontvangen van familie of vrienden in het buitenland dat is of die zijn aangewend ten behoeve van het *huishouden*. Het *geld* werd voor het grootste deel – ongeveer 75% – aan dagelijkse levensbehoeften (kleden, voedsel, huur, enz.) gependend. Geldovermakingen werden in aanzienlijk mindere mate aangewend voor bijvoorbeeld het betalen van de schoolopleiding van een lid van het huishouden. *Geldovermakingen* werden nauwelijks geïnvesteerd in bijvoorbeeld de aankoop van land, vee of een bedrijf en indien het geld aan de gemeenschap ten goede komt, wordt het veeleer in de bouw van een kerk of moskee gestopt en niet zozeer besteed aan een school of een ziekenhuis. Ook wanneer huishoudens *goederen* hadden ontvangen uit het buitenland, betrof het meestal kleden en zelden investeringsgoederen.

Kortom, geldoverdrachten van migranten hebben hun waarde, maar ze leiden eerder tot een verdeling van bestaande welvaart dan dat ze welvaarts-groei stimuleren. De meeste migranten blijven bovendien dichtbij huis, wat dan ook voor de overdrachten geldt, terwijl de convergerende kracht van geldoverdrachten daarom ook beperkt zal zijn.

Conclusies

Kan internationale migratie een positieve bijdrage leveren aan de convergentie van economieën in de wereld? Deze vraag roept een verwoede discussie op onder economen en beleidsmakers, omdat het een complexe vraag is, die van vele kanten benaderd kan worden en die daarmee ook vele verschillende antwoorden kent. Voor de beantwoording is het goed twee zaken uit elkaar te houden: de invloed van *menselijk kapitaal* en de invloed van de *geldoverdrachten* die migranten plegen.

Migratie van mensen en hun (menselijk) kapitaal brengt mee dat verschillende partijen (migrant, en bewoners van landen van herkomst en bestemming) migratie als winst of verlies zien. De omstandigheden waaronder *iedereen* migratie als winst ziet, zijn zeer beperkt en daarmee zijn de mogelijkheden voor convergentie ook beperkt.

Het verhaal wordt genuanceerder door de omvangrijke stroom geldoverdrachten. Toch moet ook hier de convergerende kracht als onwaarschijnlijk worden betiteld. Het fundamentele probleem van geldoverdrachten is dat zij eerder tot een *verdeling van welvaart* in de wereld leiden dan dat zij de welvaart in de wereld vergroten. Per definitie leidt dit weliswaar tot convergentie (er wordt immers geld overgevoerd), maar het betreft dan een convergentie van het armoedige soort. De geldoverdracht compenseert het verlies van schaarse talenten maar ten dele.¹³

Convergentie is, helaas voor politici met een 'tijdelijk contract', een kwestie van de lange adem en dat vergt maatregelen die het achterblijven van welvaart bij de wortels aanpakken en vermogen tot inleven in de vraag waarom mensen hun land verlaten. Een simpele boodschap voor beleidsmakers biedt internationale migratie daarom niet. Migratie is een blijvend en normaal verschijnsel, onlosmakelijk verbonden aan bepaalde internationale arbeidsmarkten. Sterker nog, voor een goed functioneren van de arbeidsmarkt is een zekere openheid wenselijk, omdat zij een stimulans biedt in hoogwaardig menselijk kapitaal te investeren. Wanneer migratie echter een buitensporige omvang aanneemt, moet men zich zorgen maken. Allereerst, omdat grootschalige

migratie een signaal is dat overheden falen. En ten tweede, omdat migratie dan verstoring begint te werken. Dit verstoringseffect wordt groter wanneer de uitgangssituaties in landen van herkomst en bestemming niet op elkaar aansluiten.

Noten

- 1 O. Galor, 'Convergence inference from theoretical models', in: *Economic Journal*, jrg. 106, 1996, blz. 1056-1069.
- 2 X. Sala-i-Martin, 'The classical approach to convergence analysis', in: *Economic Journal*, jrg. 106, 1996, blz. 1019-1036.
- 3 F. Bourguignon & C. Morrison, 'Inequality among world citizens, 1820-1992', in: *American Economic Review*, jrg. 92, 2002, blz. 727-744.
- 4 Zie A. Harrison, *Working Abroad – The Benefits Flowing from Nationals Working in Other Economies*, Parijs: OECD, 2004.
- 5 Hoewel bij deze mogelijkheid het tevens wederkerige migratiestromen moet betreffen, anders gaat het toch weer ten koste van iemands welvaartspositie: O. Galor, 'Time preference and international labor migration', in: *Journal of Economic Theory*, jrg. 38, 1986, blz. 1-20.
- 6 Of, algemener geformuleerd: wanneer het migratieproces een zelfselectie van mensen oproept die bovengemiddeld slim of vaardig zijn (zg. 'positieve zelfselectie').
- 7 N.U. Haque & S.J. Kim, "'Human capital flight': Impact of migration on income and growth", *IMF Staff Papers*, 42, 1995, blz. 577-607.
- 8 R. Faini, *Is the Brain Drain an Unmitigated Blessing?*, Discussion Paper 2003/64, Helsinki: UNU/WIDER, 2003.
- 9 H.P. van Dalen & K. Henkens, 'The rationality behind immigration policy preferences', in: *De Economist*, 153, 2005, blz. 67-83.
- 10 Zie o.a. R.H. Adams jr. & J. Page, 'Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?', in: *World Development*, jrg. 33, 2005, blz. 1645-1669.
- 11 R. Chami, C. Fullenkamp & S. Jahjah, 'Are immigrant remittance flows a source of capital for development?', *IMF Staff Papers*, 52, 2005, blz. 55-81.
- 12 Zie J. Schoorl e.a., *Push and pull factors of international migration*, Luxemburg: European Commission, Eurostat, 2000; en H.P. van Dalen, G. Groenewold & T. Fokkema, 'The effect of remittances on emigration intentions in Egypt, Morocco, and Turkey', in: *Population Studies*, jrg. 59, 2005, blz. 375-392.
- 13 Zie S. Rozelle, J.E. Taylor & A. DeBrauw, 'Migration, remittances and agricultural productivity in China', in: *American Economic Review*, jrg. 89, 1999, blz. 287-291.

Harry van Dalen is als econoom verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, het instituut SEOR-ECRI, het Tinbergen Instituut en het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut te Den Haag; Alinda Bosch is als demograaf verbonden aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (www.nidi.knaw.nl).